Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

ÅRSSKRIFT

1990

Egnshistorisk Studiecenter

Ulfborg-Vemb

ÅRSSKRIFT

4. årgang

I efteråret 1890 blev den unge sønderyde Peder Bojsen ansat som førstelærer ved Ulfborg Hovedskole. Det blev hans livsværk, og han blev boende i kirkebyen til sin død i 1938. Han gik med ideslisme og ildhu ind i arbejdet for sognets kulturelle liv.

Udgiver: Egnshistorisk Studiecenter Ulfborg - Vemb

Redaktion: Rudolf B. Uhre

Sats: Hee Offset

Tryk: Hee Offset

ISBN: 0903-9074

INDHOLDSFORTEGNELSE

Side:

04 Ulfborg Hovedskole, Kristen Bro

18 Knaldperler, Kaj Munk

19 Vinterlærer på Ulfborg Hovedskole 1902, Laura Lykke

24 H.J. Aastrup's Dagbog

34 En gammel Skowwel, Steffen Steffensen

35 Foreningen, Rudolf Uhre

36 Regnskab for Egnshistorisk studiecenter

37 Arkivet siger tak...

ULFBORG HOVEDSKOLE.

Degneværesenet.

Den 14. juni 1539 udkom den danske udgave af den kirkelige ordinans, der skulle danne rammen om det kirkelige liv efter reformationen.

I den stod *"Degnen skal paatage sig at undervise de unge Bønderfolk udi Børnelærdom og Catekismo een Sinde om Ugen."* Hvor ingen andre lokaler fandtes, skulle der undervises i selve kirken.

Degnen var en alsidig person. Han skulle synge for i kirken. I den nye gudstjenesteform fik fællessangen en større betydning. Det har for degnen sikkert ført en vis sangundervisning med sig. Han skulle desuden ringe med klokken og holde kirken i forsvarlig stand samt løbe budærinder for præsten, løbe med provstetasken. Sin løn tjente han mest ved at dyrke noget jord og holde et par køer og nogle får, så der har været nok at se til. Hvor meget han har fået tid til at undervise er ikke godt at vide. Vi ved ikke ret meget om det, men hvor der er blevet undervist, har det været en undervisning, der helt har været i kirkens regi og helt åbenbart har haft det formål at udbrede Luthers lære.

Jorden, han dyrkede, var som regel kirkejord, men vi ser her i Ulfborg, at han selv har

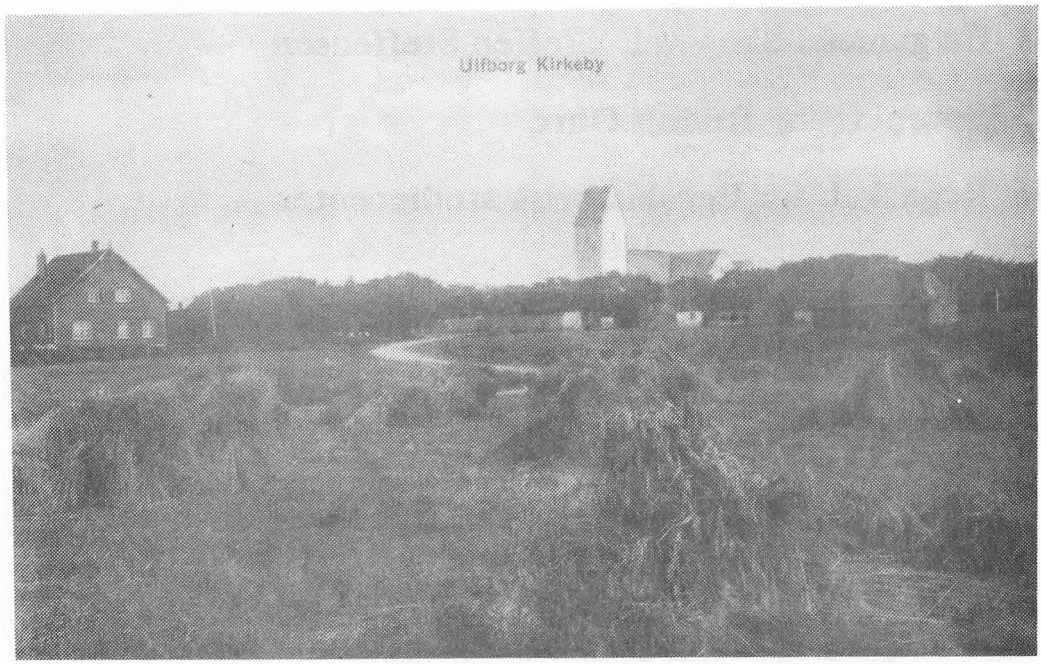

Ulfborg Kirkeby omkring 1907
Til venstre den nye præstebolig bag hvilken skolens skorsten lige skimtes. Midt i billedet foran kirken ligger Pedersborg. der meget kort efter er bygget om til til købmandsgård. Til højre for ligger Billesving og yderst til højre det nu nedrevne Korsgård.

dyrket, måske endog egen jord ved siden af for at supplere sine indtægter, således nævnes både Korsgård, Skodborg, Fippenborg og Brødagre, som senere har lagt navn til Brøde. Han havde normalt fri bolig, og desuden fik han degnetrave, der svarede til 1/3 af præstens tiendeindtægt. Dertil kom småredsel, højtidsoffer og gildesoffer.

Den første degn, der er nævnt i Ulfborg, er Hans Pedersen. Han er nævnt i 1586 og i 1619. Efter ham følger en række degne, men som så ofte, når man må søge tilbage, er deres trætter og forsømmelser det, der er blevet bevaret. Et par af de mere afholdte har drevet smugkro ved siden af, men deres arbejde som undervisere er der ingen oplysninger om.

Selv om undervisningen en gang om ugen mere eller mindre blev gennemført, forblev almuens børn analfabeter. I et sogn som Ulfborg har det stort set kun været præstens og herredsmændenes børn, der er blevet hjemmeundervist og er kommet i latinskolen.

Nye skoletanker

Med tiden blev det erkendt, at der var behov for mere undervisning og flere egentlige skoler, men først med pietistkongen Christian den 6. kom der en lov, der fik en vis betydning. Det første lovforslag i 1739 var meget omfattende og dermed også meget dyrt. Først og fremmest herremændene protesterede, da det sorterede under kirken og dermed blev lagt under hartkornet, men de blev såmænd bakket godt nok op af bønderne, der ikke gerne afskrev børnene som arbejdskraft derhjemme.

Gennemførelsen af den endelige lov af 1741 blev lagt i hænderne på sognets største jordbesidder, som selv måtte skønne over behovet, så selv om der nu blev indført skolepligt for alle børn, stod praksis stadig ikke mål med teorierne.

For at leve op til loven skulle her i Ulfborg følgende efterkommes:

"Ulvborg den 26. Marts 1741. Der skal være 2 Skoler. Under den sønderste Skole, som formedelst dens liden Distrikt kan holdes paa et belejligt Sted, enten udi Østergaard eller Meldgaard, og forrettes af en omløbendes Skoleholder, skal sortere hele Sønderkær og begge Ugel-Kære. Under den nodeste Skole skal sortere Sognets øvrige Part og skal holdes ved Fippenborg eller Degneboligen, hvor der stedse skal være en dygtig Skoleholdere, som nyder ligesom den omløbendes Skoleholdere udi den sønderste Skole i Sognet, nemlig 2 Sk. danske af hver Discipel ugentlig, som lærr at læse og 3 Sk. danske ugentlig af hver, som tillige lærer at skrive og regne. Og skal Skoleholderen gratis informere de fattige børn, hvis Forældre ej haver Formue derfor at betale, hvorimod de velhavende Bønder, som selv ingen Børn haver, eller og samme ingen Information behøver, noget aarligen til de fattiges Bøger og Skoleløn efter Lejlighed udgiver.

Skolegangen skal tage sin Begyndelse hvert Aar Dagen efter Alle Helgens Dag og continuere til paafølgende Februari Maaneds Udgang, dog derunder ikke forstaaed de Børn, hvis Forældre ej haver dem nødige til deres Steders Drift, som bør at søge Skolen Sommeren igennem til Lettelse for Skoleholderen, som ellers faar desmere at bestille om Vinteren... Og paa det en Del Forældre ikke for Bekostnings Skyld skal holde deres Børn af Skolen, skal der hvert Aar af os underskrevne 8 Dage førend Alle Helgens Dag efterses, hvor mange Børn samme Aar til Skolen kan blive tjenlige, og derefter Skoleholderen sligt lade tilkendegive, som da fra den ansatte Tid nyder sin Betaling ugentlig enten deres Børn kommer i Skolen eller ej, med mindre de haver lovlig Undskyldning."

Det var enken Maren de Leth, de som ejer af Nr. og Sdr. Vosborg oprettede skoleforordningen. mellem rækken af underskrivere er ingen ringere end bispen Hans Adolf Brorson.

I 1742 fik Sdr. Vosborg ny ejer. Han affattede en ny fundats, som han førte ud i livet. Den lyder som følger:

1. I allerunderdanigst følge Hans Kgl. Majestæts allernaadigste Forordning, har jeg ladet bygge en Skole vesten for Ulfborg Kirke, bestaaende af otte fag Hus, som jeg formoder er saaledes indrettet, som jeg tør være bekendt for den al mægtige Gud og vores kristne Øvrighed.

2. Skoleholderens Løn er lignet paa Hartkornet, som er udi det hele Sogn efter ny Matrikul 266 Td. à Tønden efter Bondens egen godvillige Tilstaaelse 8 Skl. danske, bedrager sig til 22 Rd. 1 Mark og for Ulfborg Kirkeby 3 Rdl. 2 Mark. Tilsammen 25 Rdl. 3 Mark. Deraf nyder Degnen for at give Skoleholderen kost 8 Rdl. aarlig, hvorimod Degnen skal være pligtig at betale Skoleholderen, naar han ikke vil spise ham længere, aarlig 6 Rdl.

3. Saa er Skoleholderen forpligtet Formedelst Sognet er stort i Begreb at holde paa visse Maaneder om Vinteren en omløbende Skolemester, som han selv lønner, mens Bønderne koster paa de Steder, hvor han læser for deres Børn.

4. Den fornødne Ildebrand, som der er behov til Skolestuens Varme forskaffer Sognemændene bjerget og hjemført upaaklageligt til Skolehuset.

5. Alle de fattige Børn, som er i Sognet, hvis Forældre ikke kan formaa at give noget til Skolen skal dog nyde fri Lærdom af Skoleholderen lige saa vel som Formuendes Børn.

Alt dette som her er meddelt skal jo i alle Maader blive efterkommet og af mig som største Lodsejer tilligemed Sognepræsten velærværdige Hr. Hans Lasson i Agt taget og denne Fundats at være et uryggeligt Dokument, sa længe jeg ejer Sdr. Vosborg.

Det til Bekræftelse under min Haand og Signete

Datum Sønder Vosborg d. 30. Oktober 1742

Mads Lasson.

Når der er nævnt så meget om skoleholdereen, er det fordi de havde et problem, nemlig degnen Johan Schønning. Han blev kaldt for den gale degn og var nok også på det nærmeste sindssyg og endte da også med at blive suspenderet efter mange tovtrækkerier og flere retssager. Da han ikke kunne undervise forsvarligt, var der også ansat en skoleholder, der udelukkende tog sig af undervisningen. Det ser ud som om skolegangen her i Ulfborg tidligt har haft gode vilkår.

Skoleloven af 1814.

I sidste halvdel af 1700 tallet kom der mere bevægelse i skoletankerne. Der kom en bevægelse væk fra den megen terperi og udenadslære, og også fagmæssigt kom der bevægelse over mod det mere almendannende. I byerne førte Borgerdydskolen og Efterslægtsselskabets skole m.fl. an, og på landet gik landboreformernes mænd i spidsen. Der blev nedsat en kommission med den opgave at lave en egentlig skolelov. Kommissionen kom

dog til at sidde i 25 år, før den barslede. Det var normalt Christian Reventlow, der var den fremmeste af landboreformernes mænd, og han havde da også draget omsorg for, at alle børn blev undervist på hans egne godser, men det blev den måde, hans bror Ludvig Reventlow drev skole på på Brahetrolleborg, der blev forbillede for kommissionens arbejde med den lov, der så dagens lys i 1814.

Det blev Danmarks første reelle skolelov, og trods mange ændringer forblev den skolens grundlov frem til 1958. Det er imponerende, at vi i en tid, hvor vi var på knæene på grund af krige med englænderne og med en økonomisk krise, der endte med statsbankerot, formåede at satse så højt kulturelt. Med denne lov blev der omsider sørget effektivt for, at alle børn i Danmark modtog undervisning. Loven indebar også, at der gennem oprettelse af flere seminarier blev sørget for en bedre læreruddannelse.

Degnene var ofte opvakte bondesønner, men det var undtagelsesvis, at de havde nogen egentlig uddannelse. Der har nok været mange aparte degne landet over, såvel som der har været her, og der har gennem historier været en tendens til latterliggørelse. Nu blev denne institution afskaffet, og der kom i stedet lærere og kirkesangere. Det skulle vise sig, at det ikke var så ligetil at udrydde begrebet, og betegnelsen degn klæber stadigvæk ved arbejdet nu 176 år efter, at navnet blev afskaffet officielt.

Lærer P.C. Dalgård var den første lærer ved Ulfborg Hovedskole efter at degnevæsentet var afskaffet. Han var skolemester fra 1818 til 1865, var seminarieuddannet og meget dygtig og velanset.

Den 29. juni 1814 kom så Anordning for Almueskolevæsenet paa Landet i Danmark.

Det var en omfattende lov, hvoraf der her følger nogle uddrag.

"I 4 Uger fra Kornhøstens Begyndelse at regne, ophører Skolegangen paa det, at Børnene i den Tid kunne være deres Forældre eller Husbonder til Hjælp ved Høstarbejdet, og Skolelærerne tillige have Lejlighed til at udvide deres Kundskaber."

Børnene var stadig en vigtig arbejdskraft, og dette måtte der som før tages hensyn til. En ændring var det, at foranstaltningerne mod forsømmelse var skærpet ganske væsentligt.

"Ved Læsning benyttes saadanne Bøger, som kunne give Anledning til at danne Børnenes Sindelag, og som indeholde et kort Bereb om deres Fædrelands Historie og Geographie, samt meddele dem Kundskaber, der kunne tjene til Fordommes Udryddelse og blive dem til Nytte i deres daglige Haandtering."

Se, det var ikke så lidt, og det har nok været noget af en udvidelse af både sigte og fag. Et af de nye fag var gymnastik, hvor der ved anskaffelse af redskaber og en egnet plads skulle sørges for en udendørs mulighed for denne aktivitet.

"Ordenen efter hvilken Børnene skulle sidde i Skolen bliver at bestemme ved de anordnede

Examina, efter de derved meddelte Charakterer for Flid og Fremgang, saavel som og for sædelig Opførsel, hvorved tillige iagttages, at Dengene og Pigerne sættes paa særskilte Bænke, saa at ikke begge Kjøn sidde imellem hinanden".

"Skolelæreren bør søge at befordre Børnenes gode Opførsel og Flid, deels ved at opmuntre de sædelige og flittige, deels ved at paalægge de vanartige og efterladende en forholdsmæssig og til Forbedring sigtende Straf. Han skal ved den ham betroede Skoletugt omhyggeligen vogte sig for Partiskhed, Lidenskab og deraf flydende Overilelse. Især maa han ved en forsigtig Uddeling af Opmuntringer og Straffe forebygge, at Børnene ikke ved Opmuntringerne forledes til Egennytte og Forfængelighed, at de ved Straffene hverken forhærdes eller gjøres modløse. Hvor korporlig Afstraffelse ikke kan undgaaes, kan han straffe de Børn som ere under 10 Aar med et lidet Riis, de større med en tynd Tamp uden Knuder."

Det var gode ord, men de har jo nok ikke forhindret, at læreren gerådede ud i "overilelse", og vi ved da også alt for godt fra skriftlige og mundtlige overleveringer, at alle disse gode forskrifter slet ikke blev overholdt, men en forbedring fra degnetiden er der givet sket.

Hansine Holm (til højre). Læreinde 1901 - 1911 i Ulfborg

Den måde, loven blev effektueret og kontrolleret på, har også været en stor fremgang fra tidligere og har været medvirkende til, at skolepligten, som det var til at begynde med, blev rimeligt overholdt. Medvirkende til forbedringen har sikkert også været, at lærerens aflønning kom under mere ordnede forhold.

Selv om de gamle degneregler med, at der hørte jord til skolen, så man kunne føde de 2 køer og 6 får, man havde ret til at holde, og selv om en del af lønnen stadig var tilvejebragt ved indsamling og ved kirkelige midler, spillede tiendepenge, d.v.s. penge inddrevet ved skatter, en stadig større rolle.

Styrelsen blev også lagt i andre hænder. Degnevæsenet sorterede under kirken, og ansvaret for, at reglerne blev fulgt, og at der var skolebygninger, påhvilede den største jordbesidder, patronen. Nu blev der nedsat en skolekommission, hvor godt nok præsten og patronen var fødte medlemmer, men den var underlagt en amtsskoledirektion, der igen sorterede under stiftet. Bispen havde forsædet, så forsåvidt sorterede det stadig under kirken, men det fik ikke nogen stor indflydelse på det daglige arbejde.

Ulfborg Hovedskole tager form.

Da den sidste degn Frederik Bendixen døde i 1818, kunne man her i Ulfborg tage fat på arbejdet med at indføre den nye skolelov. Man ansatte straks en rigtig lærer, Peder Christian Dahlgaard. Han var degnesøn fra Lomborg og seminarieuddannet fra Borris seminarium. Han var lærer frem til 1865, og den omtale, man kan finde af ham, er meget positiv, så det var en god start, den nye skole fik. Det ser ud til, at der gik et par år med at komme igang, men i 1820 påbegyndtes den ældste skoleprotokol, som nu opbevares i Egnshistorisk Studiecenters arkiv.

Lad os se på, hvad det var for nogle folk, der var blevet valgt ind i den første skolekommission. Først var der præsten Ernst P. H. Stegmann. Han var født medlem. Han var tysk af fødsel og opdragelse og havde en tysk universitetsuddannelse. Hvornår og hvordan han var blevet dansk vides ikke rigtigt, men i 1795 blev han fra København sendt til Indien som missionær af Trankebar missionen. Han blev hjemsendt et år efter med påtegnelsen uegnet til missionærarbejde. Senere blev han dog ansat som præst ved Zionskirken i Trankebar, hvor han blev gift anden gang med en embedsmandsdatter. Det var således et par fremmede fugle, der kom her til Ulfborg i 1808. De havde da også store tilpasningsvanskeligheder og kom hurtigt på kant med både bønder og herremænd. Præstens arbejde i skolekommissionen gik også dårligt og bærer præg af præstens trang til at dominere og af bøndernes uvilje imod ham.

Patronen og herremanden Conrad Daniel Kofoed var også født medlem. Han var gift med Niels Kjær Tangs enke og forblev en parentes i den Tangske slægt. Allerede i 1824 overtog Niels Kjær Tangs søn, Evald Tang, Nørre Vosborg efter Kofoed, som rejste til Fyn. Kofoed var også provst og blev senere biskop i Ribe, så måske har han senere været på visitats på skolen. Han gik ikke meget op i skolekommissionens arbejde og sendte ofte sin stedfortræder, gårdmand og sognefoged Hans Lillelund fra Nørre Lillelund i sit sted.

De to folkevalgte medlemmer var bønderne Hans Christian Nørgaard fra Nørgaard og Anders Kjærgaard fra Ulfborg Kjærgaard.

Den 14. juni 1820 sætter disse folk hinanden stævne og opstiller en plan for,hvordan skolevæsenet i Ulfborg sogn skal fungere. Man vedtager at dele sognet op i 3 distirkter.

I første distrikt skal der være en skolebygning, og man vedtager, at den gamle degnebolig godt kan bruges, mår der bliver bygget to fag til. Dette distrikt omfatter Kytterup, Kirkebyen, Holm, Vejlstrup, Bukbjerg, Brøde, Præstegaard, Lergav, Dystrup, Sønder Vosborg og 3 gårde og 3 huse af Lillelund, ialt 40 gårde og 25 huse. Hermed var Ulfborg Hovedskole grundlagt.

2. distrikt skal omfatte Nørre Vosborg, Nørtang, resten af Lillelund, Wium, Hvolbye, Baunbæk, Brunsborg, Veye, Kikkenborg, Moesborg, Pinvig, Klem, Wodde og Øster Refsgaard, ialt 13 gårde og 12 huse.

Det 3. distrikt skal omfatte Sønderkær, Katborg, Lystlund, Fielsøe, Ahrbjerg, Pølsmark og Kjærhuus, ialt 12 gårde og 11 huse.

For 2. og 3. distrikt vedtager man midlertidigt at leje omgangslærere. Det blev også planlagt, hvordan midlerne til lærerens løn og den planlagte tilbygning skulle skaffes til veje.

Lærerens løn bestod for en stor del af bolig damt foder til 2 køer og 6 får. Ialt 305 rigsdaler og 4 mark blev krævet ind over hartkornet. Enkelte slap dog med bemærkningen: udgår

som fattig. Det var folk i de mindste hedeejendomme og håndværkere. Fiskere, smede og en skomager, alle med navns nævnelse. Det sociale væsen var ikke så blødsøden dengang.

Det var detoplæg, der blev sendt til amtsskoledirektionen og blev godkendt den 24. juli. På mødet den 14. august gik man igang med de praktiske detaljer og vedtog, at skolen skulle starte i den nye form 1. november, hvad der også lykkedes, og i Hovedskolen startede 60 børn.

I 1839 besluttedes at bygge en ny skole i kirkebyen. Da var der 56 børn i Hovedskolen, 35 i Lillelund og Hvolby og 23 i Sønderkær, Filsø og Lystlund. Den nye skole nord for kirken stod færdig i 1843. Det er den bygning, der endnu ligger der. Den kostede 580 rigsdaler at bygge. 61 rigsdaler kom ind ved at nedbryde og sælge den gamle bygning, og resten blev pålignet ved hartkornet. I Sønderkær og Lillelund kom der først skolebygninger i 1880erne.

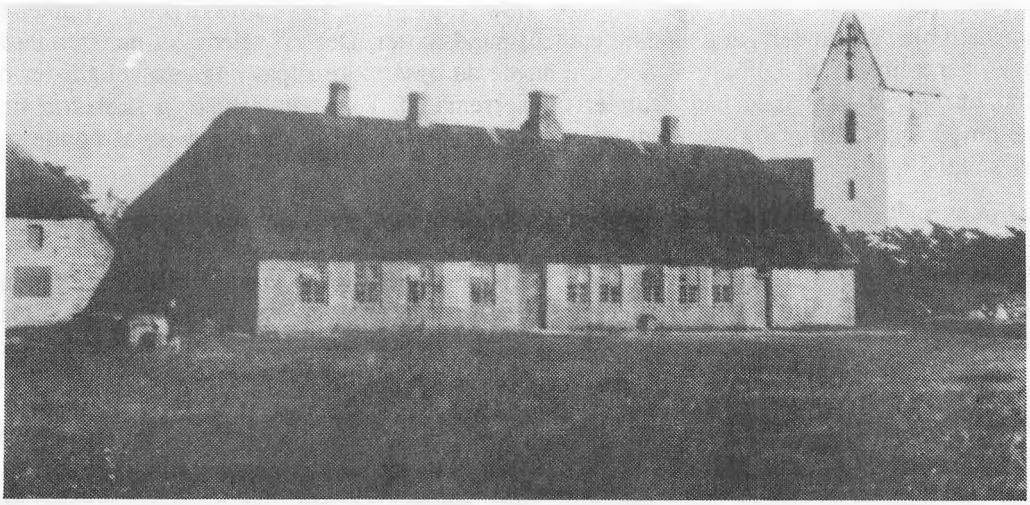

Ulfborg Hovedskole. som bygningerne så ud i 1919. da den ophørte som skole. Den var færdigbygget i 1843.

Skolekommissionens daglige arbejde

Hvordan gik arbejdet så? Vi kan prøve at følge et møde fra de første år, hvor vi aner besværet med præsten, der med sin tydelige accent sikkert heller ikke har haft let ved at tale med og forstå de vestjyske bønder.

Der står i protokollen: *"4. Juni 1822 var Skolekommissionen samlet i Degneboligen for at afhandle og beslutte samt medtage følgende. Det anmærkes herfor at Kommissionens saa længe udsatte Møde hidrører fra præsten Hr. Stegmanns Sygdom og andet Forfald, ligesom han ikke heller i dag formedelst Sygdom giver Møde".*

Man afslog en anmodning om at holde mødet i Præstegaarden, men holdte det i degneboligen *"thi kunne man der tage Skolebygningen i Øjesyn".*

Hansine Holm. Kortet er dateret d. 22/12 1909

Pkt. 1. Man så på regnskabet for 1821 og påtegnede det med et strengt løfte om at få visse poster bedre belyst på næste møde.

Pkt. 2. Udgiftsposterne var:

Kost afvigte Sommer med Skolestue for Hjælpelæreren 7 Rdl. 2 Mk. 13 sk.

Degneboligens Fortækning 2 2 6

Brandkontingent for afvigte Aar 1 12

Kirkesanger Dahlgard 10

Do 12 1/2 Tdr. Byg efter Capiteltakst 26 3 6

Hjælpelærer Dugdal 8 Tdr. Byg 17

Skolestue i begge Distikter for Vinterskolen 45

Degnens forrige Indkomster som afgaar igen 43 4

Summa 152 Rdl. 2 Mk. 5 Sk.

Pkt. 3 omhandler en nøje planlægning og fastlæggelse af skoletiden for sommeren.

Pkt. 4. *"Da Skolestuen trænger højligen til en Ind- eller Nytækning har man besluttet at saadant skulle ske denne Sommer. Ligeledes trænger Laden højligen til Tag paa omtrent 9 Fag samt nogle Lægter samt tvende Spærsteder som ogsaa maa istandsættes".*

Pkt. 5. Erik Møller bedes pålagt at sende sine skolepligtige børn i skole såfremt han vil undgå en --- (vistnok en mulkt).

Pkt. 6. Man vedtager, at forhandlingen om kost og skolestue i distrikterne for næste vinter

kan udsættes til næste møde.

Pkt. 7. Med hensyn til leverance af ildebrændsel til Hovedskolen afgjorde ligningen følg.: 10 - med undtagelse af, at Christen Bertelsen leverer i stedet for 1 læs klyne - 1 læs tørv, Simon Bukbjerg i stedet for 1 1/2 læs tørv giver han 1/2 læs klyne og 1 læs tørv. Peder Bukbjerg ligeledes.

"Da intet videre denne Gang mer at forhandle og ikke heller kunne afhandles, formedelst Sognepræstens Fraværelse saa her. Forhandlingen sluttes og det vedtagne bekræftes med Underskrift.

Hans Lillelund Anders Kjærgaard Hans Nørgaad".

Dette eksempel på skolekommissionens arbejde rummer essensen af de daglige problemer, der påkom de næste mange år. En tid lang førte pastor Ove Krarup pennen ved møderne. Det må forblive ukendt for eftertiden, hvad han skrev, som det også må have været selv for hans samtid, der var fortrolig med den gotiske håndskrift. Men de fik aftalt lærerlønninger, kørt tørv, bygget skole.

Emma Margrethe Mogensen var den første forskolelærer og var ansat fra 1911 til 1953.

Af og til var der uro omkring distrikterne, især i Lillelund. Der var fra mange hjem langt til skole. Øster Refsgaard, Vodde og somme tider også Knudhus har skiftet flere gange mellem Lillelunds og Hovedskolens distrikter.

I Hovedskolens bygninger var der to klasseværelser, så om vinteren var der en hjælpelærer. Om sommeren klarede Dahlgaard alle tre distrikter på omgang. Det var noget nyt, at vinterskolen varede helt til 1. maj. Tidligere havde den kun varet fra 1. november til 1. marts. Nyordningen gav en del forsømmelser, da mange hjorddrenge måtte i heden med fårene allerede i marts måned. Forholdene bedredes langsomt, og Dahlgaard drev på med nye undervisnignsmetoder, han havde lært på seminariet. I 1880erne blev de nordre og søndre distrikter mere selvstændige, efter at de selv havde fået egne skolebygninger, men de forblev dog biskoler.

I Hovedskolen voksede problemerne med børnetallet og de stigende krav til undervisningen. Den nye skole, der stod færdig i 1843 havde også kun to klasseværelser, men behovet for en 3. klasse om vinteren blev efterhånden så påtrængende, at man fik lov til at oprette en pogeskole i 1898 i et dertil egnet lokale i nærheden af skolen. Det blev i 1912 til en rigtig forskole, hvor den nyuddannede forskolelærerinde Emma Mogensen blev ansat. Frem til 1919 havde den plads i den nuværende sparekassebygning. I 1919 indviedes de store flotte bygninger med 3 rummelige klasseværelser, der med ny tilbygning og omforandring i 1953 har tjent vel som skolebygninger frem til skolens ophør som undervisningssted i 1989 og endelige nedlæggelse i 1990. De oprindelige bygninger er tegnet af arkitekt Ivar Bentsen. Han blev i 1923 professor ved kunstakademiets bygningsskole. Tilbygningen i 1953 blev forestået af arkitekt Hempel, Lemvig.

Ulfborg Hovedskoles lærere.

Den første lærer og skoleleder på den nyetablerede Ulfborg Hovedskole var som før nævnt P. C. Dahlgaard, der var førstelærer fra 1818 til sin død den 20. september 1865. Han afløstes af Søren Chr. Sand, der var læreruddannet på Ranum seminarium. Han var førstelærer til 1888. Et barnebarn af ham var Sofie Sand i Lille Tang. S.C. Sands svigersøn, Jens Ahler Jensen efterfulgte ham, men døde allerede i oktober 1890 efter 2 år på posten.

Lærer Sand

Hans efterfølger blev den navnkundige Peder Bojsen, der var førstelærer i 38 år frem til 1929. Han prægede i høj grad skolens arbejde og det kulturelle liv i sognet. Der er endnu en del folk i sognet, der ikke uden stolthed kan fortælle om deres elevtid hos Bojsen. Jens Peder Jensen Voel hed den nye førstelærer. Han beklædte embedet indtil 1940, da han døde som følge af en hjertesygdom i en alder af 51 år. Fritjof Martiny blev førstelærer fra 1941. Han var en moderne lærer, der indførte mange nye metoder i undervisningen. Han havde mange venner og tog aktiv del i sognets liv blandt andet som leder af aftenskole og studiekreds. Efter sin afgang i 1958 blev han konsulent for amtsungdomsskolevæsenet.

Han afløstes af Knud Bak, der blev den sidste førstelærer, der også var kirkesanger. Til gengæld var han den første, hvis kone, Grethe, også var lærer ved skolen. I 1968 afløstes han af Svend Dahl, der kun bestred posten i 2 år, hvorefter han afløstes af Peder Kjær, der i forvejen var lærer ved skolen. Han fik en skoleinspektørstilling i Maabjerg i 1976, hvorefter Viggo Riber Hansen blev ansat. Han blev heller ikke længe og rejste til sin hjemegn i Sønderjylland. Efter ham kom Tage Maan i 1979. Han blev på posten til skolen lukkede i 1989 og blev dermed den sidste af den lange række af skoleledere, der havde forestået det daglige arbejde på Ulfborg Hovedskole siden 1918.

Peter Bojsen. Førstelærer fra nytår 1891 til 1929.
Han var en dygtig lærer og en meget aktiv mand i sognets liv

Skolens hverdag.

Fra skolen ændredes til en 3 klasset skole i 1898 eller i det mindste fra oprettelsen af en

forskole i 1912 frem til den praktiske ikrafttrædelse af skoleloven af 1958, skete der ikke væsentlige ændringer af hovedstrukturen i skolens hverdag. Den periode har eg valgt at belyse ved at tegne et billede af skolen, som den tog sig ud for mig selv, så godt som jeg nu formår efter hukommelsen.

Mellemste klasse 1913
Bagerst fra v. Karen Nielsen. Alma Vad. Laurine Jensen. Anner Høgsberg. Maren Jakobsen. Kristen Pedersen. Magnus Lauridsen. Kristen Vang. Kristian Nielsen. ohannes Jensen.
Forreste fra v. Anner Refsgård. Anne Jensen. Margrethe Brøde. Rigmor Thorsen. Marie Høgsberg. Bodil Rasmussen. Kristen Vad. Niels Sandholm. Anton Refsgård.Kresten Ebbensgård. Knud eppesen og Niels Nielsen.

Min skolegang begyndte jeg den 1. maj 1939 i de bygninger, der har været i brug til sommerferien 1989. Skolen var inddelt i "æ bette skole", hvor 1. og 2. årgang gik, "æ mellem skole" for 3. og 4. årgang og "æ store skole" for de 3 ældste årgange. Jeg husker at jeg på min mors østjyske hjemegn adspurgt fortalte, at jeg gik i æ mellem skole, hvad de nikkede forstående til. Først langt senere fandt jeg ud af, at det derovre betød noget helt andet, nemlig den eksamensfri mellemskole.

I den sydlige længe lå de 3 klasseværelser side om side med en gang og en yderdør med en solid granittrappe ud for hvert. I den østre ende boede i en lejlighed frk. Mogensen sammen med sin søster Else. I østfløjen, der den gang kun havde en etage, var der et stort læ- og cykelskur i vestsiden og en vinterlærerlejlighed i østsiden. En del af tiden var den lejet ud til anden side. I hele den vestre fløj boede førstelæreren. I det østre tilbyggede udhus vsr skolens retirader samt et brændesskur. I det vestre udhus var et par smårum, hvor der vistnok var vaskehus i det ene. Desuden var der endnu et par båse og et foderrum som et levn fra fortiden.

I den lille skole herskede frk. Emma Mogensen uindskrænket. Hun underviste os i læsning,

skrivning, regning og bibelhistorie. Desuden underviste hun i danmarkshistorie i mellemskolen. Hun gik altid i en sort kittel af noget blankt stof og havde tilbagestrøget hår med midterskilning. Om hun så sådan ud i alle 42 år, ved jeg ikke, men jeg har vanskelig ved at forestille mig andet. En sangtime om ugen har vi måske også haft, i alt fald startede alle timerne med en sang, hvoraf jeg bedst husker de bibelske sange. Fadervor hørte med til første time, hvad den iøvrigt gjorde gennem hele skoleforløbet. Når vi øvede eller skrev kladde, foregik det altid med griffel på en skifertavle. Jeg husker, at vi til allersidst fik lov at skrive danskopgaver ind med blæk og fejderpen, men det var der en egen højtidelig andagt ved. Ingen kunne være i tvivl om, at det var noget betydningsfuldt.

Frk. Mogensen må have været en blændende fortæller. De bibelske beretninger står endnu lyslevende for mig, og den senere historieundervisning har sikkert lagt grunden til min historiske interesse, og mangen gang har jeg stået ved et historisk mindested og for mit indre øre hørt hendes stemme fortælle, at netop dette -**måtte**- vi se en gang. Havde vi været søde, læste hun en historie for os, eller vi fik lov til at regne på den store kugleramme, eller vi fik lov at se de store farveplancher, der stod i en kasse. Det allerhøjest opnåelige var, når hun viste os billeder i den store billedbibel med Gustave Dorés træsnit.

Havde vi tumlet i klaseværelset i frikvarterne, fortalte hun os, at der lugtede støvet, hvorpå hun åbnede et af de øverste vinduer ved at skubbe med sin pegepind. Dernæst gik hun en runde, hvor hun omhyggeligt rettede billeder, der hang skæve. En sommerdag tog vi alle sammen med vore forældre rutebilen til Fjand, hvor Else og frk. Mogensens sommerhus lå på en klittop. Det var en dejlig dag. Gennem hele skoletiden sluttede skoleåret med en overhøringsdag, hvor hele årets arbejde lå udstillet. Den overværedes af skolekommissionen og vore forældre og blev kaldt eksamen. For mig var og forblev den gennem hele skoletiden en festdag.

1. maj 1941 begyndte jeg i mellemskolen. Nu blev der mindre skolegang om sommeren end om vinteren. Vores lærer var den nye førstelærer Fritjjof Martiny, der kun havde været her et år. Han havde allerede fået ændret skolegangen for de ældste årgange, så de gik to halve dage i stedet for en hel. Vi kom så til at gå mandag eftermiddag samt tirsdag, onsdag, fredag og lørdag formiddage. Foruden de fag, vi havde haft tidligere, fik vi nu verdenshistorie. Jeg husker ikke, om vi allerede begyndte i 3. årgang, men det var et fag, der kun hørte sommeren til. Det var spændende. jeg var sommetider mange sider foran i mine lektier.

De to år i mellemskolen havde vi en vikar om vinteren. Da mødte vi hver dag kl. 9 og blev ved til kl. 15 eller 16, dog kun kl. 12 om lørdagen. Nu fik vi gymnastik med som fag. Det foregik omme i forsamlingshuset, hvortil vi gik i samlet flok. Vi begyndte også at lære geografi og danmarkshistorie, det sidste var som før nævnt med frk. Mogensen som lærer. Mens pigerne havde gymnastik havde vi fysik. Pigerne havde så håndarbejde, mens vi havde gymnastik. Vikarerne var en evig skiften, da de jo blev fyret hvert forår. De to, jeg havde, hed lærer Odgaard og lærer Kynde.

I mellemskolen blev skifertavlen skiftet ud med papir og blyant, og alt blev ført ind med fjederpen og blæk. Nu begyndte krigen at gøre sig gældende, hvad materialer angik. Der blev mangel på papir og blyanter, og skolebøgerne blev ved at være de samme. Også hvad undervisningen angik, fik krigen en vis indflydelse, f. eks. forblev landegrænserne og vekselkurserne de samme førkrigs i hele min skoletid. Vore regnebøger var N. Andersens gule, blå og grå regnebog. Kun de allerskrappeste nåede igennem dem alle 3. I regning fulgtes vi ikke ad, men fik hver især hjælp fra læreren, når der var noget vi ikke forstod.

De sidste 3 år i den store skole havde vi lærer Martiny hele tiden, men kun 2 halve dage i

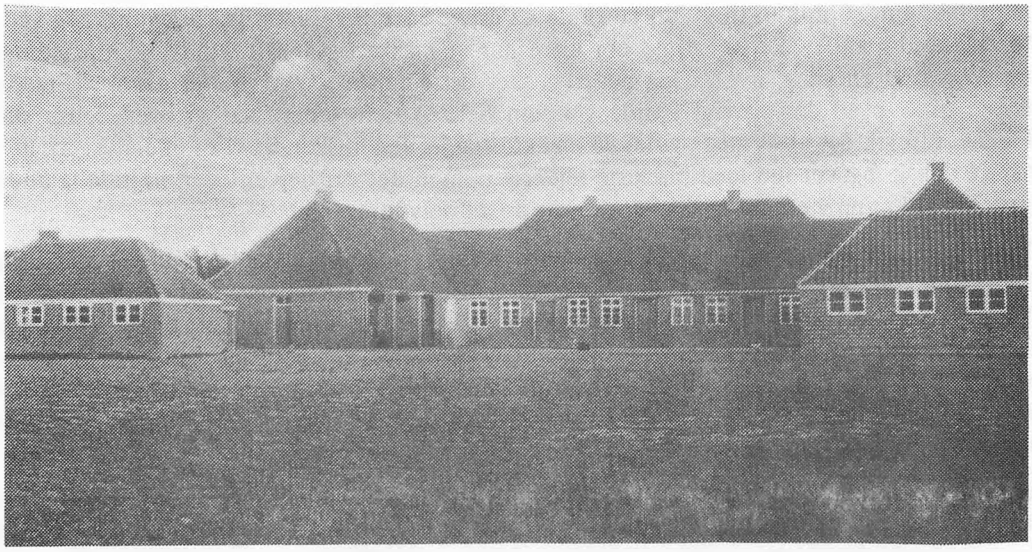

Ulfborg Hovedskole. som den så ud fra den blev bygget i 1919 til 1953. da den blev ombygget til det nuværende udseende.

sommerhalvåret. Da var også de fleste ude at tjene. Det var jeg ikke, men måtte gøre fyldest hjemme allerede fra det sidste år i mellemskolen, da jeg lige var fyldt 10 år. Da blev skoledagene nærmest fridage, som jeg i hvert fald glædede mig til. Vi mødte først kl. 8, og min mor gennemførte, at jeg ikke skulle ud at arbejde før skoletid, hvor vi normalt rykkede i marken kl. 6.30. Det var et privilegium, der ikke var alle hjorddrenge forundt.

I den store skole stiftede vi bekendtskab med Luthers katekismus. Det var skriftsteder, der skulle læres udenad. Salmevers var vi også begyndt at lære. Den udenadslære var en pestilens for mig, så det var ikke mine favoritfag.

I frikvarterne legede vi forskellige lege, der fulgte årets rytme. Foråret hang uløseligt sammen med sjippetove og marmorkugler, og om sommeren var det boldspil. Forskellige tagfatlege trivedes nogenlunde hele året. Som krigen skred frem indskrænkedes boldspillet, og de sidste gamle fodbolde blev værent om med syning og lapning. Blev der fundet en gammel bold i præstens læbælte, kom der igen gang i langbold, rundbold og bold over hus. Lærer Martiny lærte os et for os nyt spil, der hed pind. Det krævede kun en kæp, to mursten og en pind, så det havde vi altid i baghånden, når vi ingen bold havde.

Efter 7 års skolegang blev vi konfirmerede og afsluttede skolen. Den sidste skoledag sang vi Blichers "Ud går du nu på livets vej", og så gjorde vi det. Nu måtte vi klare os selv, og det tror jeg, at alle i min klasse gjorde efter endt skolegang.

Nu er der stille i kirkebyen.

Børnenes glade råb i frikvarterne høres ikke mere. Det er udviklingen, siger vi, en udvikling der uden at vi mærkede det tog sin begyndelse, da banen kom, og stationen blev lagt et andet sted. Grundstødet fik det, da landbruget affolkedes af mekanisering og anden rationalisering, da folk begyndte at få færre børn, og da skolen som væsen søgte mod større enheder for at kunne tilbyde mere bredspektrede muligheder.

En ære er slut. Lad os ikke fortabe os i historien men se fremad og få det bedste ud af de muligheder, vor nuværende situation byder på.

Kristen Bro.

Kilder:
P. Severinsen: Fra landsbyskolens barndomstid i Ringkøbing amt. 1907.
P. Storgaard Pedersen: Ulfborg Herred 1900.
Alfred Kaae: Ulfborg - sogn og saga.
Skoleloven af 1814.
De gamle skoleprotokoller fra 1820 og fremad.
Politikens Danmarkshistorie.
Div. artikler, især fra Hardsyssels Aarbog.

Da skolen skulle nedlægges i 1989, vedtog man, at det skulle ske med maner. Det skete med en festaften, hvor det ganske sogn sad og spiste under åben himmel i skolegården.

KNALDPERLER

Digte for Børn mellem knap 3 og godt 70 år

Lille Kaj har drillet
Tantes Hønseflok,
indtil den kalkunske
krigeriske Kok
rød i Kammen svor paa:
"Saa, nu er det nok."

Paa Tilbagetog da
Kaj lidt ilsomt kom.
Bag ham stod en bale,
og den var ikke tom.
Før end man gaar baglæns,
bør man se sig om.

Kaj Munk

Vinterlærer på Ulfborg Hovedskole 1902.

Af Laura Lykke.

I sommeren 1902 var jeg som 16-årig elev på Ryslinge Højskole. Medens jeg var dér, fik jeg en dag et brev fra skolekommissionen i Ulfborg, hvori jeg blev opfordret til at blive vinterlærerinde ved skolen, der lå i kirkebyen.

Lidt betuttet over brevet vidste jeg ikke rigtigt, hvad jeg skulle svare, og i min nød gik jeg til en ung lærer på skolen - senere forstander H. Rosendahl - for at få råd af ham. Jeg syntes, selv om jeg nok havde lyst, at jeg var for ung og uerfaren, men efter nogen tale om sagen rådede han mig til at tage imod pladsen, og han føjede til med et drillende smil, at han syntes, jeg skulle vedblive med at tage mod tilbud i stedet for selv at søge dem.

Det hele var dog ikke slet så mærkeligt, som det så ud til; jeg var nemlig datter af forstanderen på det daværende Staby Vinterseminarium og havde de sidste fire år af min skoletid gået i skole sammen med de vordende vinterlærere.. Førstelæreren i Ulfborg kirkebyskole var en af mine forældres gode bekendte, og da de søgte en vinterlærerinde ved skolen, har han nok anbefalet skolekommissionen at prøve, om jeg ville komme dér til 1. november som lærerinde.

Laura Lykke, vinterlærer ved Ulfborg Hovedskole vinteren 1902 -03. Hun var datter af forstander Jeppesen, Staby vinterlærerseminarium. Hun blev lærerkone i Bur fra 1910 til 1938. Hun døde i Århus i 1979, 93 år gammel.

Det var meget almindeligt i Vestjylland på denne tid med vinterlærere, idet skolerne den gang havde den vestjyske skoleordning, der bestod i, at den ældste klasse kun gik i skole én dag om ugen om sommeren, men hver dag om vinteren; det var meningen at de store børn så kunne hjælpe forældrene med arbejdet om sommeren, og på den måde kunne degnen - som læreren blev kaldt - undervise alle børnene om sommeren, men om vinteren måtte han have hjælp til de små klasser, da hans dag var optaget af at undervise den ældste klasse.

I Ulfborg kirkebyskole var der tre klasser, og der var om vinteren to vinterlærerinder, og det var til mellemklassen -alder 9 -11 år - jeg nu skulle vise, hvad jeg duede til.

Ofte lå de små biskoler langt fra hovedskolen og bestod af en skolestue, gang og et værelse til læreren, der som regel havde fået sin uddannelse på Staby Vinterlærerseminarium. Så ensom kom jeg nu ikke til at bo, idet Ulfborg kirkebyskole, der var en lang, lav, men hyggelig bygning, havde vinterlærerindens skolestue indbygget i den ene gavl. Dertil hørte så en lille gang med stengulv og et værelse til lærerinden.

I værelset stod en træseng, et bord, stol samt en kogekakkelovn. Det lyder måske trøsteløst tarveligt, men det mindes jeg ikke, at jeg tænkte på den gangg.

Den sidste dag i oktober kørte min far mig over til skolen. Vi havde i mit hjem en lille enspænderbefordring, og med

den kørte vi de 3/4 mil. Jeg må nok have været lidt urolig ved situationen som vordende lærerinde, thi jeg husker, at jeg tænkte på, om min far, der sad og talte om alt muligt almindeligt, dog ikke ville give mig nogle gode råd med hensyn til kommende skolearbejde. Jeg har åbenbart syntes, jeg trængte til noget i den retning. Det skete imidlertid ikke, så jeg tænker, at min far, der hver vinter sendte en flok unge

mennesker eller drenge ud som vinterlærere, fandt det i sin orden, at det nu var hans unge datter, der skulle af sted.

Der var 16 børn i skoleklassen, og da den anden lærerinde havde den yngste klasse, som hun underviste i et lejet værelse i kirkebyen, var det en flok omtrent i ens alder, jeg nu skulle se at blive venner med og samtidig give lidt kundskaber, og jeg fik da også en god vinter med dem, selv om - eller måske netop fordi - jeg mærkede min uformåenhed.

Den gang var der - i alt fald på landet - endnu en del respekt blandt børnene for alt, hvad der hed skole, og måske derfor husker jeg ikke, at mine børn var mere urolige eller uartige, end jeg kunne klare, men et enkelt eksempel viser dog, at lærerinden måske var mere nervøs end drengen, det gik ud over.

Vi havde en stor, gammeldags kakkelovn i skolestuen, og på regnvejrsdage spiste børnene deres medbragte mad inde i skolen i middagspausen, og så havde børnene fundet på, at deres sukkermad blev mere spændende, når den havde stået lidt på den varme kakkelovns kanter.

Når jeg så efter frikvarteret kom ind i skolen, var der en mindre god lugt af smeltet brød og sukker, og desuden var det jo ikke særlig godt for den daglige rengøring af kakkelovnen.

På en måde forstod jeg godt, at det var en fristelse for børnene at få "varm mad", men på den anden side forklarede jeg dem, at det gik ikke - ja rent ud sagt, jeg forbød fremgangsmåden; det huskede børnene også en tid, men en dag var det galt igen; jeg var god til at lugte, så det kunne ikke skjules, og forstod, da jeg så på børnene, at nu skulle der gøres noget, hvis ikke respekten skulle gå fløjten, og de var hurtige til at fortælle at "synderen" var Christian.

Han blev så sat ud i gangen for at "forbedre" sig, og vi andre gik i gang med regnetimen, men jeg husker, at jeg tænkte, hvis han nu er gået hjem, hvad han jo godt kunne, hvad så?

Heldigvis stod Christian i gangen, da jeg hentede ham ind, og jeg havde reddet "ansigtet", men de første dage efter afstraffelsen tænkte jeg tit på, om Christian nu ikke kunne lide mig mere, men også det kom jeg over.

Det må have været lige før jul, thi en af de sidste morgener før ferien, da jeg havde været inde i skolen for at tænde op i kakkelovnen, skramlede det af træsko ude i gangen, og da det var alt for tidligt for børnene at komme, gik jeg ud for at se efter, hvem det var. Det var Christian med en kurv, og han fremstammede, at det var julekager fra hans mor, der havde været ved at bage til jul. Jeg er sjældent blevet så glad ved en gave som ved den, der viste mig, at det var godt mellem Christian og mig igen. - Jeg forstod, at det var noget, de andre børn ikke måtte vide, derfor var Christian kommet så tidligt, og det blev en hemmelighed mellem ham og mig. - Det lyder som en "julehistorie"; det er det også, men den er sandfærdig.

Det daglige arbejde i skolen gik med de forskellige gængse skolefag efter en timeplan, der hang i skolestuen. Førstelæreren - den kendte skolemand P. Bojsen - var en udemærket lærer, belæst og med på den sidste tids moderne pædagogik. Der var ingen udenadslæren i skolen, og jeg havde fået at vide, at det ønskede han heller ikke i de små klasser, ellers lod han mig gøre, som jeg syntes.

Nu skete der det, at der hen på vinteren var provstevisitats; den gang var det skik, at

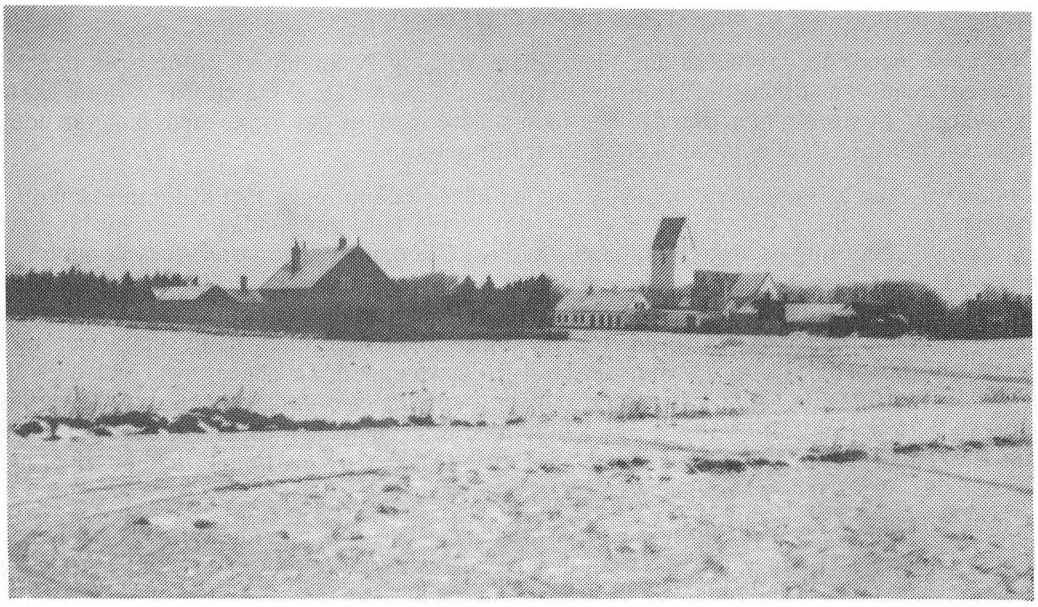

provsten i amtet - her Ringkøbing amt - kom på besøg i amtets kirker og skoler en enkelt gang med års mellemrum, men nu var jeg så uheldig, at det netop blev i 1902 - 03, at provsten kom til Ulfborg. jeg var nervøs, men Bojsen prøvede at sætte mod i mig.

Dagen kom - og provsten. Først blev ældste klasse hørt, og så var det mine børns tur. Jeg tror, det gik nogenlunde, indtil provsten bad børnene fremsige nogle salmer udenad; men da måtte jeg med skam bekende, at det kunne de ikke; det trak op til vrede i provstens ansigt, og det blev ikke bedre siden, da provsten ville have en dreng - og det var desværre ikke den dygtigste - til at stave nogle svære ord, og drengen gik i stå på ordet "skruptudse".

Jeg måtte til at hjælpe ham, men syntes også, det var et svært ord at stave. Det hjalp lidt, da vi kom til at synge, men vi var ikke kede af, da den overhøring var slut.

Nu har provsterne intet at gøre med visitats af skolerne, og jeg tænker, de er glade for at være fri.

Jeg havde ganske vist en kogekakkelovn i mit værelse, men den var ikke særlig god til madlavning, så min middagsmad fik jeg inde hos førstelærerens formedelst 50 øre pr. middag, og da vi fik udemærket mad, var det ikke guld at spinde for lærerens kone ved den forretning. I det hele taget var pengene små den gang; jeg fik for hele vinteren 1902 - 03 200 kr., det vil sige godt 33 kr. om måneden på egen kost, dog gav jeg ikke noget for værelset. For denne sum skulle jeg undervise i skolen, gøre skolen ren efter endt skoletid, fyre op i skolekakkelovnen o.s.v., men jeg syntes den gang, det var mange penge, jeg fik, og der kom 65 kr. i sparekassen til maj, da jeg kom hjem.

Jeg blev ofte bedt ud i børnenes hjem, og det var jeg glad ved, men ikke så glad, når jeg i mulm og mørke skulle finde hjem.

Et lille gilde havde jeg dog også selv engang i vinterens løb. Den anden vinterlærerinde var en gårdmandsdatter og boede i nærheden, og der var en ældre bror hjemme. Han var meget huslig, og han og søsteren hjalp mig med det omtalte kaffegilde. Min seng blev flyttet ind i skolestuen, og der blev dækket bord i mit værelse til så mange, der kunne sidde -med lånte ting selvfølgelig. Førstelæreren samt nogle af naboerne var mine gæster, og den unge mand lavede kaffen, dog inde hos Bojsens. Jeg tror, gæsterne morede sig godt, det var de i alt fald

venlige nok til at sige, og en god snak fik vi i hvert fald.

Den unge mand, der lavede kaffen, blev senere kok, og Peder Holm Brøde, som han hed, blev en kendt "madkunstner" i hele Vestjylland, hvor han i mange år var en skattet "kogekone" til store gilder. Jeg drillede ham senere med, at det første sted, han var ude at koge, var hos mig, da han lavede kaffe til mit lille selskab.

Cyklen var ikke hvermandseje den gang, og jeg havde endnu ingen fået at kunne benytte, så jeg gik hjem til Staby omtrent hver lørdag og tilbage igen om søndagen. En lørdag havde jeg særlig glædet mig til at komme hjem, thi da skulle den stedlige lærerkreds komme i mit hjem. Den gang var det skik, at lærerkredsen holdt møderne i lærerhjemmene, og så var der en af lærerne - som regel værten - der holdt indledningen, der så gav anledning til kritik og debat. Vi havde om sommeren fået en ung andenlærer til vinterseminariet, og så havde min far bedt ham om at indlede. Nu var det spændende at høre, hvad sådan en ung mand kunne fortælle, og om han blev kritiseret sønder og sammen, men det fik jeg ikke meget ud af, thi jeg følte mig syg og elendig hele eftermiddagen, og værre blev det, da jeg om aftenen kom i seng; jeg fik slemme smerter i en hofte, og jeg kunne ikke begribe, hvad jeg fejlede.

Megen søvn blev det ikke til, og næste formiddag måtte min mor med mig ud til lægen i Ulfborg. Det var i de år gamle dr. Gad, der da var læge i Ulfborg, og han kunne straks sige mig, hvad jeg fejlede, da han havde hørt, hvordan jeg havde det.

Det var "helvedsild", en sygdom, jeg aldrig havde hørt om, men da jeg hørte navnet, forstod jeg bedre de smerter, jeg havde; men jeg fik en ufrivillig ferie, thi lægen sagde, at jeg ikke måtte tage tilbage til skolen den første uge. Vi fik så bud til skolen, og mine børn har nok været glade ved den lille ekstra ferie.

Det var en noget blegnæbbet lærerinde, der kom tilbage, da ugen var gået, men vi tog med frisk mod fat igen den sidste vintermåned.

En af de sidste dage, jeg var der, havde vi den årlige eksamen; jeg tror nok, børnene glædede sig, de var vist ikke blevet så gamle, at de led af nervøsitet, hvad der viste sig, der heller ikke var grund til.

Skolekommissionens medlemmer samt sognets præst, der var formand, kom for at høre på os.

Først var det den ældste klasse inde hos Bojsen, og siden kom de ind til os.

Det var en ung, uhøjtidelig præst, pastor Aastrup, der var præst i Ulfborg den vinter, og børnene kendte både ham og de andre mænd fra sognet, der var med, så de var glade for at vise, hvad de kunne, selv om det var småting.

Præsten var venlig og smilende, og da han i geografi bad os rejse til København på landkortet, tror jeg, børnene syntes, det var en sjov opgave, og vi kom da derover trods bælter og andre forhindringer.

Dagen efter tog jeg afsked med min lille flok, hvoraf jeg senere kun har set enkelt i årenes forløb. Det var dog morsomt, da jeg som gammel kone traf en af mine dygtigste piger i Holstebro, hvor hun bor.

Hun var selv blevet gammel - kun fem år yngre end jeg. Jeg syntes, da jeg talte med hende, at jeg kunne huske meget fra den første vinter, jeg var lærerinde, og hvad jeg ikke kunne huske, kunne hun, så vi fik en forfriskende samtale om minder fra en svunden tid.

Ulfborg Hovedskole ca. 1910.

Lærerne er P. Bojsen, Bodil Rasmussen og Hansine Holm.

H.J. Aastrup's Dagbog (anden del)

Da sommeren var gået kunne vi i oktober 1906 tage de smukke rum i besiddelse; her var plads til at røre sig. Drengene herskede dog kun uindskrænket i skolestuen. Køkkenet var lille. Arkitekt Tvede forsvarede det på denne maade: "En husmoder skal kunne staa midt i sit køkken og naa, hvad hun har brug for." Dette syn var sikkert rigtigt.

De store stuer krævede flere møbler; disse maatte dog anskaffes eftersom økonomien tillod det; nogle gamle smukke mahognimøbler fra mit barndomshjem havde vi, og fra min kones hjem et lille lavt i linjerne meget fint chatol med klap - et skrivechatol altsaa. Sansen for kvalitet og dermed ogsaa sans for former, linjer og farver var vel noget medfødt hos mig, men skulle dog stadig styrkes og anvendes i hverdagen; ogsaa som købmand fandt jeg rig anvendelse for denne evne, naar det gjaldt at vælge stoffer, hvor mønster, farve og kvalitet skulle danne et smukt og udtryksfuldt hele. Saa synes det spørgsmaal at ligge nær: Kunne saadanne kjolestoffer, møbelstoffer, gardiner og tæpper sælges til det store, brede publikum, naar jeg havde foretaget valget efter min egen smag? Jeg maa svare med et afgjort ja.

H.J.Aastrup.

Mine kunder havde ligesom en følelse af, at det, jeg anbefalede, var det rigtige; ve ogsaa den købmand, der havde anbefalet en vare for at være af god kvalitet, og denne saa ved brugen ikke svarede til sælgerens store løfter - han saa ikke disse mennesker indenfor sine døre mere. I dag er dette syn på købmanden totalt ændret -desværre. Hos mine kunder - mest gaardmænd og husmandsfolk -var den oprindelige gode smag i tidens løb blevet fortrængt af den forvirrede mangfoldighed af fabriksmæssigt fremstillede varer; men dybt i sindet levede den gamle bondekultur med sine fordringer til simpelhed og skønhed, saaledes, som den den dag i dag er aabenlys bevaret i Sverige (Vadstenakulturen). Denne klosterkultur har præget smagen hos den svenske almue gennem aarhundreder, og den moderne, svenske textilfabrikant søger stadig sine mønstre og farver i disse gamle forbilleder. Vor ulykke baade i krig og fred har altid været den landfaste forbindelse med Tyskland. Nürnbergkrammet fik indpas og ødelagde smagen; kun paa aandslivets omraade har tyskerne beriget os; den ros skal de have - malgré tout.

Jeg talte før om skolestuen, thi skolen var et kapitel for sig. Ved 5-6 aarsalderen begyndte de store drenge, Henning og Karl Laurits, deres skolegang, og lærerinden var deres mor.

Undervisningen var ens for dem begge, og den lille fulgte godt med; det maatte jo blive én klasse - altsaa én skoleplan.

Nu i 1906 tog min kone og børnene den nye skolestue i besiddelse; væggens farve var blaagrøn, og dørene var holdt i en rolig, graa tone, og af praktiske - forøvrigt ogsaa af æstetiske hensyn - var haandtagenes omgivelser forsynede med en tegning i sort, der gjorde dørene mere levende, og farverne er bevaret den dag i dag, da "skolen" er blevet til mit kontor.

Her i denne nye skolestue var der ro til arbejdet. Formiddagene de første aar gik med skrivning, regning og lektielæsning, men som aarene gik og nye fag meldte sig, blev disse formiddagstimer fuldt optaget af arbejdet med danske stile, matematiske opgaver og andet skriftligt arbejde. Eftermiddagens skolegang fra kl. 13 til 16 var helliget den mundtlige undervisning i dansk og engelsk, naturhistorie og botanik samt historie og fysik. - Provst Kristensen i Ulfborg gjorde os den tjeneste at tage sig af tysk og latin. -Lærebøgerne, der benyttedes, var de samme, som min kone selv havde opgivet til præliminæreksamen - bl.a. den lidt tørre Blochs Verdenshistorie i 2 bind, men min kone supplerede den med Nordahl Rolfsens fortrinlige verdenshistorie, der sikkert har vakt mange norske og danske drenges interesse for faget. I 1907 - 08 udvidedes elevantallet med Tage og Jens; nu blev der pludselig 3 klasser, idet aldersforskellen paa de to yngre drenge var for stor til, at undervisningen for deres vedkommende kunne blive den samme. Besværligt naturligvis, men det gik.

Da de to store var 12 og 13 aar, mente vi, at det ville være formaalstjenligt at faa deres standpunkt klarlagt, hvorfor jeg skrev til rektor Julius Nielsen, Ribe Katedralskole, om skolen ville paatage sig denne undersøgelse. Rektor Nielsen, der var en dygtig pædagog, var straks interesseret i denne hjemmets undervisning, selv om han med god grund tvivlede paa et gunstigt resultat. I sommeren 1912 ved examenstiden stillede drengene altsaa til en prøve, der viste sig tilfredsstillende for begge parter. Rektor foreslog min kone, at hun skulle fortsætte endnu et aar og udvide undervisningen med faget kemi; saaledes skete det. Maalet var jo optagelse i 1ste gymnasieklasse, hvilket ogsaa naaedes i sommeren 1913.

Rektor maatte dog forinden indhente undervisningsministeriets tilladelse til drengenes optagelse i 1. G.; denne tilladelse blev givet efter rektors og de øvrige gymnasielæreres udtalelser om drengenes standpunkt i de forskellige fag.

Henning blev student i 1916 og Karl Laurits i 1917. (Sidste gik 2 aar i 1. G., da han kun var 13 aar ved optagelsen.

Nu blev det lettere for os at faa Tage og Jens og senere Thøger optaget i skolen i aarene, som fulgte. Tage og Thøger i 1. G. og Jens i 4. mellem.

Den form for undervisning, som min kone praktiserede, havde ikke noget forbillede eller fortilfælde at henvise til, men var et experiment, og naar det lykkedes, tilkom æren derfor hende.

Arkitektur.

Samtalerne med arkitekt Tvede bidrog meget til at øge min interesse for arkitektur, og jeg skrev i disse aar mange artikler i dagbladene til gunst for en bedre byggeskik i by og paa land. I 1907 stiftedes landsforeningen "Bedre Byggeskik". Jeg valgtes ind i hovedbestyrelsen og blev omtrent samtidig korresponderende medlem af "Foreningen til gamle Bygningers Bevaring" - to opgaver, der saa udmærket kunne gaa haand i haand; jeg kom i forbindelse med arkitekturhistorikeren Vilh. Lorenzen og arkitekt Harald Nielsen.

Paa Aarhusudstillingen 1909 havde "B.B." ladet bygge en stationsby, saaledes som vi ønskede, den skulle se ud. Formaalet hermed var at komme bort fra det aandløse byggeri, der prægede firserne og halvfemserne i forrige aarhundrede. Det lykkedes i nogen maade. Man fik øjnene op for skønheden i de gamle bøndergaarde og borgerhuse og saa nu, at det var en tradition, vi byggede paa og forsøgte at føre videre til gavn og glæde for nye slægter, og der blev virkelig bygget kønt i nogle aartier, indtil de amerikanske funkishuse - heldigvis kun sporadisk - satte ind og forsøgte at ødelægge det, der var saa godt begyndt. I 1928 aabnede vi her i Ulfborg en stor vestjysk udstilling af hustyper med fuldstændige detailtegninger til hver enkelt type. Amtmand Karberg aabnede udstillingen, der varede i 3 dage med foredrag af arkitekt Harald Nielsen. Haandværkere (og mange af egnens folk) fra nær og fjern havde sat hinanden stævne; de viste sig at være meget interesserede i det nye, de saa, og de meldte sig i stort tal ind i for. "Bedre Byggeskik". - Mange deltog i en uges undervisning, der lededes af Harald Nielsen og arkitekt Mathiasen. Resultatet af denne udstilling sporedes straks i byggeriet her i Vestjylland og er mærkbart den dag i dag.

De hustyper, der nu af moderne arkitekter sættes i højsædet, er blevet "saglige" til overdrivelse og liniært set i mine øjne, ja i manges - alt andet end skønne. Dagens arkitekter har i høj grad ladet sig paavirke af amerikanske forbilleder; deres huse er ikke beregnede til at staa i aarhundreder; man vil kun bygge for dagens behov; disse arkitekter har brudt ikke alene med det klassiske og normale arkitekturprincip, men ogsaa med det, man i snævrere forstand kan kalde dansk. Analogt hermed er pakkassemøblerne, som man stiller ind i disse huse - heller ikke møblerne skal gaa i arv fra slægt til slægt, men skal hurtigt udskiftes.

Her skabes ikke historie - heller ikke slægtsfølelse.

Rejser.

Til København kom min kone og jeg et par gange om aaret i en længere periode; vi havde vore voxne børn derovre, og theatret kunne vi daarligt undvære (koncerterne havde vi jo herhjemme). Endvidere foretog jeg to rejser til Hamborg med tilbagerejse over Lübeck og i 1908 en rejse over Hamborg, Køln til Paris med tilbagerejse over Frankfurt am Main og Hannover, i hvilken sidste by min søster opholdt sig. En lille episode fra dette besøg illustrerer udmærket forholdet mellem hannoveranerne og preuserne.

Jeg havde inviteret en ældre grossererfamilie, der havde vist min søster megen opmærksomhed, ud paa en restaurant; det var en varm og mørk augustaften; vi sad paa fortovskafeen. Lige over for laa en stor, skummel og ubeboet bygning. "Hvad er det for en trist bygning", spurgte jeg. "Det er det kongelige hannoveranske slot", sagde den gamle herre; "det kan vi hannoveranere aldrig glemme, at Bismarck afsatte kongen af Hannover og gjorde kongen af Preussen til tysk kejser."

Aarene gik. Den 5te søn, Thøger, saa lyset 1907, og endelig i 1911 kom vor datter, Karen, til verden - den længselfuldt ventede lille pige.

"Leif" - "Alba".

Leif var en lille, hvid islandsk hingst og Alba en hvid foxterrier - to dejlige dyr, der var med i drengenes leg og familiens smaa sommeraftenture op om den højtliggende Ulfborg præstegaard eller i indsandene i øst eller Rajkær Bro i syd. Ogsaa herregaarden "Pallisbjerg" kunne man naa paa en aftentur i juni.

Søndagsturen gik ofte til Vesterhavet ved Fjand, hvortil der var 17 km., men det magtede den lille islænder godt. Vi havde et (lille) sommerhus derude - ogsaa tegnet af Jesper Tvede -det var bygget i 1907 og laa i haven indtil det i 1921 flyttedes til Fjand; det bevarede alle dage sit navn: Havehuset eller Hyperborea, saaledes som der staar paa brevet, der blev puttet i en flaske og indmuret i soklen i den vestlige gavl.

Vognen, vi benyttede, var en jumbe, bygget af den meget dygtige karetmager Peter Petersen i Aalborg; han havde gjort jumber til sit speciale. Min vogn var vidsporet og rummelig; stængerne var af hiekory (træ af valnøddefamiljen) - et spanskrørlignende materiale - og fjedrene af fineste kvalitet. Som dreng fandt jeg, at den gule postvogn var et helt eventyr, hvorfor jeg lod min jumbe male i samme farve. Ikke mange i vore dage husker de maleriske, gule postvogne med den røde kusk paa bukken, men Hans Nikolaj Hansen har foreviget den i sin smukke radering; Postvognen paa Heden - et fint aftensbillede. - En norsk kane til én person og kusk paa bagsædet havde vi ogsaa; man forstaar, at de norske haandværkere er blevet mestre paa dette omraade, naar man betænker, at denne fuldendte kaneform er resultatet af aarhundreders erfaringer; hver linje i dette karetmagerarbejde er så yndefuld og fornem, at (alene) synet af dette lille vidunder af en kane kan fylde hver kunstelsker med glæde.

Leif var ca. 4 aar, da vi fik den i 1908, og i 1928 maatte vi lade den skyde - den havde været

os alle en stor oplevelse i tyve aar. Drenge har kun udbytte af at omgaas dyr, mærke deres trofasthed og taknemmelighed, naar de klapper dem eller giver dem sukker; skete det sidste samtidigt, kunne der opstaa lidt jalousi hos Leif og Alba. - At være kammerat med dyrene - være "dus" med dem er "en livsfølelse af overordentlig og omfattende værd; den springer lige ud fra kilden". Det citerede udtryk er hentet fra professor Vilhelm Andersens bog: "Aaret og Dagen".

Ulfborg Musikforening og forløberen for denne.

Den 14de juni 1914 gav 7 medlemmer af Det kgl. Kapel en koncert, der gav mig et relativt stort underskud, hvorfor jeg henvendte mig til nogle interesserede mænd i byen og paa egnen og bad dem gaa ind som garanter for fremtidige koncerters afholdelse. Mit forslag blev vel modtaget, og jeg havde frie hænder til at engagere kunstnere. Garanterne løstes fra deres forpligtelser, da Foreningen stiftedes efter en koncert, der blev afholdt d. 11. juni 1919. Pastorinde, fru Bartholdy Møller, Tiim (klaver), fru Madeleine Kiørboe, Ringkøbing (sang), hr. cand. pharm Gade (violin) (en sønnesøn af Niels W.G.) tog initiativet til skabelsen af et grundfond, idet oventnævnte damer i forening med hr. Gade vederlagsfrit stillede deres kunstneriske ydelser til disposition for Foreningen, saaledes at denne saa sig i stand til at begynde sin virksomhed med en kapital, stor: 117,02. Den 7de novbr. 1919 valgtes paa den stiftende generalforsamling følgende bestyrelsse: fru Bartholdy-Møller, Tiim, forpagter Tang-Petersen, Nørre Vosborg, gaardejer Søren Bro, Ulfborg, gartner Tybjerg, kasserer, Ulfborg og H.J. Aastrup, ibd. Revisorer: postmester Baastrup, Ulfborg og forstander Jeppesen, Staby.

Der blev afholdt 4 á 5 koncerter aarligt som regel 2 før jul og 2 á 3 efter jul. Der er i denne periode fra 1919 til Foreningen opløstes 1934 givet 60 koncerter og 8 litterære aftener med bl.a. kgl. skuespiller Johannes Poulsen, Henrik Malberg, Jeppe Aakjær, Kai Munk og Johannes Buchholtz.

Koncertgiverne var vore største navne, og ikke faa berømte udenlandske kunstnere har gæstet Ulfborg Musikforening -blandt disse sidste har den verdensberømte Budapester Strygekvartet: Hauser, Roiswal, Ipolyi, Son koncerteret i Ulfborg 5 gange.

Da foreningen standsede sin virksomhed i 1934, tabte jeg forbindelsen med de mange

udmærkede kunstnere og brillante mennesker, der gennem et langt aaremaal havde været gæster i vort hjem; mange er døde og andre har trukket sig tilbage og informerer dels i musik og dels i sang. - En af disse sidste korresponderer vi dog stadig med; det er kgl. kammersangerinde Else Schøtt, den store kunstnerinde og det elskelige menneske - altsaa den eneste traad, der forbinder fortid med nutid, men en traad, der ikke brister. - Ja, Akropolistæppet er gaaet ned for et afsnit af Ulfborgs kulturelle liv. Det var en luftspejling - min drøm om skønhed.

Gadenavne.

De middelalder-borgere forstod den kunst at skabe gode gadenavne og derved sætte præg på deres by og dens dagligliv. (Ribe, Viborg og flere), De var morsomme mange af disse gamle navne og dybt forankrede i byens og egnes liv gennem aarhundreder; de fortalte beskueren saa meget om den by, han gæstede - dens historie afspejlede sig i disse navne: Munkegade, Klosterstræde, Graabrødregade, Skovbogade, Vasen, Spigerborgade; det sidste navn findes i Varde, og jeg formoder, at en tysk haandværkssvend paa valsen er ophavsmand til dette navn; i dag er der vel ingen snedkersvend, der ved, hvad et spigerbor er.

Men de nye byer - stationsbyerne - har jo ingen historie; her maa man søge at finde tilbage til gudenavne fra hedenskabet, for saa vidt som disse har hjemsted paa egnen, og til middelalderens marknavne og navne, der er knyttede til tingstederne.

Ulfborg havde i 1933 ingen gadenavne, og jeg satte mig for at komme en eventuel sogneraadsvedtagelse paa dette omraade i forkøbet, hvorfor jeg skrev til Stednavneudvalget og Generaldirektoratet for Postvæsenet og bad disse institutione om en udtalelse om mit forslag til gadenavne i Ulfborg, saaledes som anført paa nedenstaaende liste (jeg maatte være forberedt paa modstand fra borgerskabets side, og denne udeblev heller ikke). Stednavneudvalget udtalte, at navnene var gode, men man tvivlede paa, at jeg kunne sætte disse igennem. Postvæsenet ønskede gerne særprægede navne. Med disse kort paa haanden gik jeg til aktion og indkaldte ved løbesedler til et grundejermøde, hvor det gik haardt til. Navnene blev straks slaaet ned. Jeg læste da brevene fra de to institutioner; det hjalp noget, men man var langtfra tilfreds. Der blev nedsat et udvalg af modstandere, men jeg naaede lige at slippe med og efter at have holdt nogle udvalgsmøder, fik jeg de øvrige herrer paa én nær over paa min side.

SENGEUDSTYR

Patentsenge, Madrasser, Babysenge, Udtrækssenge

bedst og billigst hos

JENS AASTRUP

Sengeudstyr fra „Magasin du Nord", er overalt anerkendt som det bedste.

For vore 5 Sat garanterer vi fuldtud:

Seng Nr.	1	45,85
„	- 2	61.65
„	- 3	82.85
„	- 4	94,85
„	- 5	109,10

Priserne er for Overdyne, Underdyne Hoved- og Langpude.

JENS AASTRUP - ULFBORG

NB. Naumanns Symaskiner.

Skiltene lod jeg en kunsthaandværker, smedemester Hans Rasmussen fra Fyn forarbejde (de blaa, uholdbare emailleskilte er jo hæslige). Nu efter 20 aars forløb synes man at være glad for gadenavnene, og det kan kun glæde mig, da jeg altid gerne har villet gøre noget for min by, naar jeg syntes, det var rigtigt, og her tror jeg da at have haft ret. Navnene var følgende: Ullsgade, Torsgade, Stenildvej, Harbogade, Herredsgade, Tømmerslippen, Reberbanen, Kirkevænget, Grønningen, Lundgade, Nørredige, Østerled, Bramsvej (Bræmme). Endvidere har jeg foreslaaet følgende navne til planlagte gader: Pottemagervej, Gyvelvej, Møllevænget, Vesterled, Ved Skellet, Smedegangen samt Troldtoftgade.

Jeppe Aakjær.

"Havde Du ej været og fyldt mit Sind med Glæde,
da vilde mange Strenge være stumme i mit Bryst.
Til Sindets Ørkenegne kom din Sang med frugtbar Væde,
og Liv fik større Fylde nu i Alvor og i Lyst."

Fra "Under Fyraften". H. J. Aastrup.

Af det digterkuld omkring aarhundredeskiftet blev Jeppe Aakjær med sin hjemstavnsdigtning en af de betydeligste. Det var ikke hans prosa, men hans digte, der blev rigdom for mig; disse vers er blottede for al sentimentalitet og føleri, men følelsernes ægthed og dybde er deres styrke. Længe maatte vi vente, før der opstod en jysk digter, der tog opgaven med jysk sprog og tankegang op efter Blicher; det er Aakjærs store fortjeneste, at han fandt det fineste udtryk for jysk sind, samtidig med at han ville redde dette kernesprog fra undergang. Ved hjælp af det jyske sprogs rige nuancering udtrykker jyden sine tanker og følelser med en inderlighed og ægthed, som vi, der taler højdansk, aldrig vil kunne naa.

Aakjær kom nogle gange til Ulfborg, og vi havde mange gode samtaler om emner, der interesserede os begge; ogsaa hans elskelige fru Nanna kom vi til at synes om, og hun og jeg er stadig i brevveksling med hinanden. Jeg har skrevet melodien til to af Aakjærs sange: "Jenn' hjemm'" og digtet til professor Mentz: "Den korte Sommer stunder mod sit Fald". Den første sang har Anders Brems sunget i Ulfborg Musikforening, og det sidste digt blev sunget af lærer Andresen, Ulfborg ved "Den personlige Friheds Værn's" delegeretmøde i Aalborg i 1938. Naar Aakjær ved juletid gennem flere aar sendte sin hilsen til venner og bekendte, lod han den landskendte bogtrykker Thomsen, Holstebro trykke disse digte, og ogsaa jeg har flere af disse julehilsener med dedikation.

Da Aakjær døde, skrev jeg d. 9. september 1930:

Det var en af de første dage i december 1929. Aakjær og jeg havde sat hinanden stævne ved morgenteen paa et københavnsk hotel. Vi skulle træffe aftale om en jysk litterær og musikalsk aften i Ulfborg Musikforening. "Jeg skal rejse hjem om nogle dage og kan godt lægge vejen om ad Ulfborg", sagde han - rolig og glad ved tanken om snart igen at skulle indaande den stærke, jyske luft; han var blevet træt af København for denne gang. Selv om han satte stor pris paa byen og de venner, han havde derinde, saa blev hans besøg i hovedstaden i de senere aar af kortere varighed, men helt undvære den levende kontakt

med vennerne og forlaget derinde, kunne han ikke. "De er nogle prægtige mennesker de københavnere, men nattens timer holder de ingen regning med", sagde han. "Det blev sent, inden jeg kom fra dem i aftes." I hans kønne øjne glimtede et lille polisk smil. Det blev ved aftalen. Aakjær kom, som han havde lovet, og blev nogle dage.

Vi maatte til havet - dette Vesterhav, hvis stemning han saa gerne ville indfange, og paa en af aarets korteste dage tog vi derud. Intet levende væsen paa stranden saa langt øjet kunne naa - kun hav, himmel og klit og vinterhalvmørke; tunge klodeskyer hang over vore hoveder, og kun havets skum lyste hvidt i dagens graa tone. Aakjær satte sig paa en feltstol, vi havde medbragt, og jeg gik op i klitterne og overlod ham til sig selv. Da vi atter mødtes, var han tavs, men lidt efter sagde han: "Naar mit digt om havet bliver til virkelighed, skal jeg sende Dem det" - begge vidste vi, at digtere og tonekunstnere har nærmet sig dette hav, men endnu har havet aldrig røbet sit væsens hemmelighed for nogen.

Ogsaa ned til den lille skole paa Husby klit maatte vi. Her underviser en lærer fem elever; ved siden af den lille dukkeskolestue laa lærerens spartanske kammer; dette embede havde Aakjær - efter at han havde forladt Staby Vinterlærerseminarium - søgt, men ikke faaet; derfor stod denne fjerntliggende skole for ham som en skøn drøm. Her i den store ensomhed havde hans digterfantasi kunnet søge næring. Det blev dog ikke havet, men heden, der blev drømmelandet - heden, hvor "Maanen skjarer i Pytter smaa". Hans digtsamling "Under Aftenstjernen", der er blevet til under hans svære sygdom for nogle aar siden, er mættet med en egen sødmefyldt vemod;,hans kampaar er forbi, og man føler, at han ligesom hviler i sig selv; der er sket en afklaring, som den mærker, der har kendt Aakjær ogsaa i kampaarene.

Ikke saaledes at det mandige og djærve nogensinde forlod ham, men han saa med en livsklog og erfaren mands øjne paa livet; han syntes, at have lært den kunst at forstaa og

Professor August Mentz.

"Med Ømhed saa han paa det ganske Land,

hans Røst blev varm, hans Bryst randt fuldt af latter,

naar noget skønt han fandt ved Skov og Strand,

en Sjælefryd, som kun den gode fatter."

Digt fra "Under Aftenstjernen". Jeppe Aakjær.

Blandt de personligheder, jeg har mødt gewnnem aarene, har ingen gjort saa dybt og varigt indtryk paa mig som professor Mentz; en livsglad mand og et fint menneske var han, en natur saa aaben og ægte, at man styrkedes i sin svage tro paa det gode, det sande og det skønnes sejr i en verden, hvor ondskaben synes at faa større raaderum. Hans menneskelighed var saa altomfattende og vidtfavnende, at man maatte undres og glædes over denne aandsrigdom. Mit første møde med Mentz fandt sted i begyndelsen af aarhundredet; det var i "Jysk Forening for Naturvidenskab", hvis formaalsparagraf var ved selvsyn at gøre sig bekendt med Jyllands jord eller noget i den retning. Moseingeniør Claudi Westh var vel den egentlige stifter, men snart blev Mentz et virksomt medlem af foreningen, og han og Westh var i 1906 ledere af en exkursion til Herning, Birkebæk, Ilskov og Viborgegnen; det var

Bakkeøernes (Lindebjerg) vegetation saa vidt forskellig fra Slettens, der vakte min interesse. Om jeg husker ret, viste Mentz mig en plante - bastard af Tyttebær og Tranbær eller var det Blaabær? Jeg kan huske fejl.

Skønt sjællænder følte Mentz sig meget knyttet til Jylland, og jysk natur prægede ham dybt. Der gik nu mange aar, hvor vi ikke saa hinanden; først i 1917 mødtes vore veje igen; det var i landsforeningen "Den personlige Friheds Værn", hvor Mentz havde afløst professor Weiss (Landsretssagfører Tillisch) som formand. Lys, frejdig og ærlig, som han var i al sin færd, gik han ind for denne forenings motto:

"For ædruelighed - mod forbud".

Man ville frihed paa dette omraade (alkohol), men under ansvar. Vi mødtes een à to gange om aaret lige til hans død 1944. Jeg var i 1931 ordfører for vor deputation til Rigsdagen. Mentz havde bedt mig derom; det gjaldt en protest mod det saakaldte heilesenske lovforslag. Jeg var ingenlunde glad for dette hverv - aldrig havde jeg været på Christiansborg - aldrig havde jeg staaet over for politikere, hvorfor jeg ogsaa gik uhjælpeligt i staa. Da jeg kom hjem paa mit hotel efter min mislykkede debut, skrev jeg en artikel til "Jyllandsposten" for at bøde lidt paa uheldet. Lad mig opfriske denne lille forbudskamp.

Forbud contra Frihed.

Kampen mod det maskerede Landsforbud.

"Man har gjort den Iagttagelse, at der under enhver Krig paa irregulær Maade opstaar nye Ord, der i Lighed med vort eget -ogsaa paa irregulær Vis - dannede Ord "Bil" gaar over i almindelig Sprogbrug og lever Livet videre der som de Proletarbørn, de er.

Et saadant ord, som er født under krigen og blevet internationalt Eje, er Ordet Camouflage. Det blev staaende, fordi vort Slægtled i sin Livsførelse og Livsopfattelse netop havde brug for det Ord, og hvad deri laa gemt; det gælder mere nu end nogensinde at synes èt og være noget andet. Naar Landsforeningen "Den personlige Friheds Værn" i disse Dage har overleveret til det Rigsdagsudvalg, der har det saakaldte heilesenske Lovforslag til Behandling, en Protest mod Forslagets Videreførelse, saa er det i Erkendelsen af, at vi -det personlige Frihedsværns Tilhængere - i dette Forslag synes at skimte "Ulven i Faareklæder" - eller rettere: det maskerede Landsforbud.

Vor Protest er bilagt med et Aktstykke, hvis Materiale er indhentet fra troværdige og klartskuende Mænd fra alle Samfundsklasser i de Egne, hvor Forbud eller delvis Forbud er indført. Af Aktstykket fremgaar det, hvor illusorisk en pletvis Tørlægning er, naar en voksende Automobiltrafik gør det muligt at komme fra en "tørlagt" Kommune til en "vaad" i mindre end et Kvarter. Nej, dette Forbudsforslag er bedst tjent med at forsvinde i Lethes strømmende vande. Ingen i Danmark har brug for det.

Nu vil jeg gerne tro, at Forbudstilhængerne mener om sig selv, at de er Idealister, men da de ogsaa samtidig er Fanatikere, er Blandingen højst uheldig; thi hvor Idealisme og Fanatisme gaar Haand i Haand, er der liden Sandsynlighed for, at der ogsaa bliver Raaderum for sober Tankegang og sund Fornuft. Vort Program er negativt, siger de Herrer. Nej, det er omvendt; intet er mere negativt end Forbudsfolkenes farveløse, klamme og døde Ord: Forbud. Vi ønsker at opdrage en Slægt til fri Livsudfoldelse baade i Arbejde og Glæde. Vi har Karakterdannelse som Maal og har ikke i Sinde at smutte over, hvor Gærdet er lavest. Vort Program er positivt, og vi arbejder paa langt Sigt - og gør gerne den gamle Romers Ord til vore: svaviter in modo - fortiter en re."

Professor Mentz indstilling til begrebet personlig frihed bundede i hans egen smukke, lidt studentikose livsførelse. Vel fulgte ogsaa hans liv den mæandriske linje, men som strømmen i floden følger eet maal - kun har een tanke - saaledes var ogsaa livslinjen ubrudt hos denne mand.

Ofte giver digterne mere end malere os det danske landskab og den store personlighed (portrættet). At Aakjær i sit smukke digt, hvoraf jeg har citeret et vers, har malet et fint og sandt billede af professor Mentz, kan vi, der har kendt ham, fuldt godkende. Der er mange skønne farver paa Aakjærs palet i det lange digt.

Kaj Munk.

Som ung præst kom han over til disse vestjyske egne og her blev hans dramaer skabt, hans livsværk fuldbyrdet. En urolig sjæl var han - altid førte han blyant og skriveblok med sig; holdt han i sin gamle Ford udenfor en bagerbutik i Ulfborg og ventede paa brød, benyttede han ventetiden; han griflede løs -ingen tid maatte gaa til spilde. Jeg overraskede ham en gang i en saadan situation; da han saa mig komme paa fortovsfliserne, slog han vinduet ned, rakte en karamel ud til mig med de ord: "Spis! Det er præsteblod." Jeg saa lidt nærmere paa karamellens omslagspapir; der stod nogle russiske bogstaver, som hverken han eller jeg kunne tyde. Karamellen havde farve som størknet blod. "Nej, pastor Munk", sagde jeg, "det er ikke præsteblod. Præsterne kastede de jo i Volga." Op med vinduet, den kunne han ikke give igen paa - ellers var han aldrig uden svar. Men hvor var han hyggelig og morsom.

Han havde været regensianer samtidig med min ældste søn (overlægen i Slagelse) og fandt af den grund hurtigt op til os. Da han første gang traadte ind i vor dagligstue, udbrød han: "Naa, saadan ser Hennings hjem ud." Jeg forstod ham. -Hans voldsomme død i januar 1944 gjorde det danske folk maalløs. Der kunne tyskerne ramme os hårdt - det vidste Hitler - derfor kom ordren.

Hvem var Kaj Munk? Vi vestjyder synes jo, at vi kender lidt til ham baade gennem det, han har skrevet og det, han var som menneske, naar man kom ham paa nærmere hold. Han kendte ikke til dette "noli me tangere", som store mænd ofte omgiver sig med, thi han vidste, at det at digte er ikke kun at udtrykke sig selv, men ogsaa andre. At finde ind til andre mennesker var det, der blev hans rigdom, thi som digter og præst maatte han have sine medmennesker i sine tanker.

Skønt øbonaturen var ham i kødet baaren, optog han i sit sind den vestjyske natur - hedens dybe ro og havets vælde. Hans glæde over den lille, laadne Vaarkobjælde i Lyngen var som et barns glæde over engens brogede blomsterpragt. "Øjet er sjælens spejl", siger man; vi husker Kaj Munks øjne, smukke klare og unge som et barns, og dog uudgrundelige.

Fordi han elskede sit land og sit folk, maatte han bruge stærke ord; derfor blev dramaet hans fornemste utryksform. Han blev Danmarks og Nordens, men ogsaa denne egns Kaj Munk; det var her han havde sine manddoms aar; fra disse egne straalede hans aands lys ud over landene.

En gammel Skowwel

Steffen Steffensen

Der legger en Skowwel
æ Tækk er a Stroe,
æ Vækk er a Ler,
å æ Rumm di er smoe.
Folk bukker sæ, ska di
igjemmen æ Da'r
- Æ Skowwel er bygger
a Frederik den Fja'r.

Kong Frederik den Fja'r
tu ett mæ mæj o Råe,
men å ved lisså nyww,
hwa Folk di hår såe:
"Sårn Paladser te snatnejse
Piger å Drenng!
- De er let nok å byyg
for anderes Penng!

Foreningen.

Den ordinære generalforsamling afholdtes i Staby Centralskole d. 24. oktober 1989 med deltagelse af 23 medlemmer. Bestyrelsen blev genvalgt. Det er meget tilfredsstillende for formanden, idet alle sammen med ægtefæller har hjulpet rigtig mange timer med trykningen af årskriftet, som udkom lige før generalforsamlingen. Vi må igen beklage trykkekvaliteten, som er årsag til berettiget kritik, men ellers har vi fået megen ros for indholdet. Beretningerne blev godkendt og formanden viste lysbilleder fra Firenze og Pisa.

I indeværende år har vi haft et velbesøgt møde, hvor universiteteslektor Vagn Wåhlin, Århus, fortalte om "Vestjyllands kirkers ældre bygningshistorie." Lysbillededokumentation og oplysninger omkring de lombardiske kirker i Midtitalien, hvis arkitektur har haft indflydelse på f. eks. Staby Kirkes udseende, fik mange tvivlere overbevist, hvad angår et ændret syn på bygningshistorien og årstal for bygningsperioden. I juni havde foreningen arrangeret en tur rundt omkring Nissum Fjord med Anders Plougmann som leder, og det blev en fin oplevelse for deltagerne, har jeg fået bekræftet.

Birgith Sørensen er stadig en stor og nødvendig hjælp i arkivet, hvor hun nu modtager mange gæster, som kan finde oplysninger til deres studier. B.S. er igang med at fotografere huse og gårde i vore sogne, og det er meningen, at vi skal have alle byer og sogne fotograferet, som de ser ud netop nu, så kan efterkommere sikkert om føje år have stor fornøjelse af at søge tilbage til disse billeder. Meget har forandret sig, og det vil blive mere i de kommende år.

Pengegaverne fra fondte og banker er blevet færre, dog har vi i indeværende år fået gode tilskud fra Unibank, Ulfborg Sparekasse og Landbobanken. Markedsfonden og Bojsens Mindefond har også støttet os. Vi takker meget for disse nødvendige tilskud.

Som noget nyt har vi fra kommunen fået 3500, der bl.a. skal bruges til trykning af årsskriftet, hvor vi håber at have fundet en løsning, som gør udseendet pænere og skriften tydeligere. Vi er glade for, at kommunalbestyrelsen endelig langt om længe har fået øje på vort arbejde og gi'r det en slags "blåt stempel". Vi får også brug for kommunalt medvirken og velvilje, hvis vi skal klare at modtage "Skakhus", som afdøde Harald Steffensen har testamenteret os til museumsformål. Vi har i bestyrelsen besluttet os til at modtage gaven med de forpligtelser, der påhviler bestyrelsen ifølge testamentet. Vi håber så også at det kan lade sig gøre, for Skakhus er vel en af de allerældste bygninger i Ulfborg, og så er det jo et smukt hus, som trænger til restaurering. Vi håber, at der ad åre, måske allerede i 92 her bli'r begyndelsen til et kulturhus. Ved huset ligger en ret stor grund, så her midt i byen vil der være muligheder for udvidelser, såvel for byggeri til bibliotek og bygninger til det studiecenter, som vi forestiller os realiseret før eller senere. I taknemmelighed vil vi ære Harald Steffensen for denne hans store gave.

Vi har stadig montren i Staby Sognegård fyldt med skolejubilæet. Her ses den af mange fra nær og fjern.

Vi vil fra bestyrelsen takke for mange gaver i årets løb, og vi håber at årsskriftet igen i år vil blive vel modtaget.

Rudolf Uhre.

Foreningens bestyrelse:

Karen Nørgaard Pedersen, Nørrevej 4, Staby 97 49 16 77

Erik Henriksen, Kløvervænget 10, Vemb 97 48 12 40

Aage Arnoldsen, Harbogade 7, Ulfborg 97 49 10 24

John Smidt, Sognefogedvej 9, Staby 97 49 19 77

Kirsten Plougmann, Fjordvænget 9, Thorsminde 97 49 72 24

EGNSHISTORISK STUDIECENTER

Regnskab 1/10-89 - 30/9-90

INDTÆGTER		**UDGIFTER**	
Medlemskontingent	4200,00	Film, kopier, bånd	1074,00
Salg af årsskrift	1077,00	Porto, kontorartikler	405,30
Renter	389,21	Annoncer	915,89
Gaver	4000,00	Indkøb til arkiv	1093,55
Kommunalt tilskud	3500,00	Udgifter ved møder	642,00
Salg af kopier	199,00	Leje af Albertsens lade	381,95
Entreindtægt	650,00	Medlemsskaber	535,00
		Diverse	315,60
I alt	**21483,21**	**I alt**	**12831,29**
Kassebeholdning 1/10-89	8654,40	Kassebeholdning 30/9-90	17306,2

STATUS:

Formue pr. 1/10 1989: 8654,40

Formue pr. 30/9 1990: 17306,32

Formuefremgang: 8561,92

Ulfborg d. 1/10-90

Kristen Bro

Foreningens bestyrelse:

Karen Nørgaard Pedersen, Nørrevej 4, Staby 97 49 16 77

Erik Henriksen, Kløvervænget 10, Vemb 97 48 12 40

Aage Arnoldsen, Harbogade 7, Ulfborg 97 49 10 24

John Smidt, Sognefogedvej 9, Staby 97 49 19 77

Kirsten Plougmann, Fjordvænget 9, Thorsminde 97 49 72 24

Kristen Bro, Lystlundvej 2, Ulfborg 97 49 13 47

Rudolf Uhre, Landsbyvænget 6, Staby 97 49 29 99 (el. 1673)

Åbningstid er efter aftale med Birgith Sørensen 97 49 16 92 eller R. Uhre.

Arkivet siger tak

til følgende for indleverede arkivaler og museumsgenstande:

Vagn Thorlund Jepsen, Vemb

Bente Vium, Ulfborg

Anna Simonsen, Staby

Anna Råhede, Holstebro

Dagmar Nielsen, Staby

John Larsen, Ulfborg Byskole

Knud Jacobsen, Madum

Grethe Lystbæk, Madum

Inga Bertelsen, Staby

Solvej Knudsen, Fjand

Knud Nørskov-Jensen, Ulfborg

Eva Tarpgård, Madum

Jens Thorstensen, Staby

Ruth Stigsen, Ulfborg

Niels Kjærgård Kristensen, Vildbjerg

Irma Poulsen, Struer

Anna Juhl Petersen, Holstebro

Arthur Pedersen, Hedehusene

Ole Hejgård Sørensen, Århus

Ingrid Nohns, Bækmarksbro

Ulfborg Læplantningslav.

Knud Jensen tidl. "Fjordsminde", Staby